

barem u natuknicama zabilježiti to sekundarno djelo s brojnim prilozima o Knjizi Otkrivenja.

Nikola Hohnjec, Zagreb

E-mail: nikola.hohnjec@zg.t-com.hr

"Velika" europska i "mala" hrvatska filozofija renesanse

Krešimir ČVRLJAK, *Uvod u filozofiju renesanse*, Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji, Zagreb, 2008., 460 stranica.

Knjiga *Uvod u filozofiju renesanse*, koju je napisao dr. Krešimir Čvrljak, sadrži proslav te dva opširna dijela. Prvi dio, u kojemu autor govori o "velikoj" europskoj filozofiji renesanse sadrži osam poglavlja, dok drugi dio, u kojemu autor govori o "maloj" hrvatskoj filozofiji renesanse, sadrži sedam poglavlja.

Knjigu je autor zamislio kao "što vjerniju i što cjelovitiju projekciju stanja i zbivanja u europskoj filozofiji renesanse 15. i 16. st." (str. 7). Da bi artikulirao dvije temeljne označnice filozofije renesanse, tj. onog dorenesansnog "više ne" i onog renesansnog "još ne", onog *prius* i onog *posterius* renesansnog praga, tih za humanističku renesansu karakterističnih epohalnih razdjelnica, Čvrljak se kreće pri svjetlu starijih, novijih i najnovijih interpretativnih elaboracija i priloga za povijest europske i hrvatske filozofije renesanse.

Ranorenesansni ili predrenesansni preteče: mrtvozornici dorenesansnog oblika mišljenja

U ovom poglavlju autor govori o pretečama renesansnoga filozofskog mišljenja i nalazi ih već u razdoblju "karolinške renesanse" u vremenskom razdoblju od druge polovice 8. do kraja 9. stoljeća. Naime, neki povjesničari nalaze tragove renesanse već u doba Karla Velikog, čija renesansa je bila prva srednjovjekovna "renesansa". Za to razdoblje važna su filozofska djela Alkuina iz Yorcka, J. Scotusa Eriugenea. Nakon toga, u 12. stoljeću, važna je škola u Chartresu, koja je ušla u povijest filozofije kao jedna od najrazvijenijih lokalnih škola toga vremena. Autor naglašava da

“srednji i (pred)novi vijek nisu tako oštro razmeđivi da bi prijelaz iz srednjega u novi vijek značio prijelaz iz mraka u svjetlo”.(str. 41).

Čelno mjesto među pretečama renesanse zauzima Albert Veliki, čija je zasluga u njegovoj spoznaji racionaliteta teologije te u spoznaji duhovnosti filozofije koju je izbjegavao spustiti na razinu iracionaliteta. Preteča renesanse, različit od Alberta, bio je R. Bacon, koji ne osuđuje deduktivnu metodu skolastike kao takvu, ali ona za njega nije dovoljna za zaključivanje pa sve podvrgava eksperimentalnoj provjeri. U tom “međuvremenu” djelovao je i Nikola Kuzanski, koji je bio i mislitelj prijelaznog razdoblja, ali i filozof renesanse koji je spajao staro s novim.

Humanizam i renesansa: što prema čemu odrediti?

Autor raspravlja o humanizmu koji, uz renesansni naturalizam, predstavlja najznačajniji i najrašireniji pokret renesanse. Dok je srednjovjekovno duhovno-umno polje ispunjao Bog, renesansno je ispunjao čovjek. Čvrljak to izražava riječima: “Renesansa nije srednji vijek *plus* čovjek, nego srednji vijek *minus* Bog. Tragedija je naime, po E. Gilsonu, bila u tome što je renesansi, koja je izgubila Boga, prijetila pogibao izgubiti čovjeka” (str. 63-64). K tome, humanistička obnova antičke filozofije i znanosti uopće poslužiti će filozofiji renesanse u postupnoj gradnji prirodoznanstvenog svjetonazora, pa se filozofija renesanse, na neki način, dijeli na humanističko i prirodoznanstveno razdoblje. Erazmo Roterdamski, kog se kao najutjecajnijega humanista Europe smatra Voltaireom 16. stoljeća, bio je predvodnik humanističke ideje daleko izvan Italije.

Filozofija renesanse: od pojmovne jasnoće do jasnog značenja i značenjske uloge

Značenje pojma renesanse pokušava se, prema autoru, riješiti dihotomno: na način da se renesansa poistovjećuje s klasičnom antikom ili da se renesansa ne poistovjećuje sa srednjim vijekom. Međutim, opća orijentacija mišljenja renesanse umnogome se razlikuje od opće orijentacije mišljenja humanizma. “Dok se humanist u svom duhu, sjećanju ili tradiciji posvema ograničava na proučavanje i veličanje onoga što je strogo ljudsko (*humanum*), renesansni čovjek kruži pogledom uokolo, točnije, izvan, podalje od čovjeka, te umom opseže totalitet svijeta kojemu čovjek pripada i u kojem mu je namijenjeno živjeti” (str. 79). Dakle, u jednom razdoblju izražava se okrenutost prema čovjeku, a u drugom prema prirodi.

U razjašnjavanju pojma filozofije u renesansi rabljene su dvije sintagme: "Filozofija renesanse" i "renesansna filozofija"; Voltaire i francuski enciklopedisti suzili su značenje pojma "renesansa", "svodeći ga na tek ponovno otkriće antike, i to poglavito antičke umjetnosti, te antičkih oblika mišljenja i života uopće" (str. 86).

"Više ne" i "još ne" kao prius i posterius renesansnog praga

U ovom poglavlju riječ je o onom dorenesansnom "više ne" i onom renesansnom "još ne". S jedne strane renesanse, kao doba praga, gasnuo je srednji vijek, a s druge se "naziralo svitanje skorih, dotad jedva slučenih zbivanja svega novoga, još nedogođenoga, ali snažno bubrečega u glavama onih koji su u većoj ili manjoj mjeri bili burevjesnici (pred)novodobnih prevratnih misaonih zbivanja". (str. 97). Dakle, renesansa je doba praga i novi doživljaj svijeta, koja nije više srednji vijek, no jednako tako još ni puna potvrda ustrojbenog sadržaja novog vijeka.

Profilacija filozofije renesanse u novosklopljenom instrumentariju renesansnih filozofskih mišljenja. Odnos prema tradiciji predstavlja zasebno poglavlje u povijesti filozofije renesanse. Sva intelektualna kretanja dvaju renesansnih stoljeća obilježavaju bojovna intertradicijska sporenja, pri čemu tradicija ustajena tradiciju ili protiv tradicije u borbi za prevlast, a tek će u postrenesansnom razdoblju nastupiti smirivanje. Kriza humanističkog platonizma i aristotelizma vidi se u razjedinjenosti renesansnih (neo)platonika i aristotelika. Autor smatra da je "utemeljeno zaključiti da renesansa u tek nekoliko desetljeća upisuje u registar svojih filozofija još dvije: *philosophia pia* i *philosophia perennis*. Zasnivanje na elementima platoničko-kršćanskog doktrinarija poglavito je obilježje te nove filozofije renesanse" (str. 125).

Neki individualni koncepti filozofijsko-renesansne programatike

Krećući kronologijskim redom, autor u ovom poglavlju govori o *Rogeru Baconu* kao "franjevačkom pozitivistu" između skolasticizma i antiskolasticizma (str. 126-130); o *Lorenzu Vallai* kao antiaristoteliku koji se zauzima za "konubij filozofije i filozofije" (str. 130-138); o *Paracelsusu*, čija se sinteza mediko-filozofskog djela izražava formulom: "Medizin zwischen Spekulation und Empirie: Paracelsus". (str. 138-147); o *Mariju Nizolou* koji je bio "pobunjenik u ime filozofije protiv barbarskog i zatucanog skolasticizma" (str. 147-153); o *Gerolamu Cardanu* kojega obrađuje pod motom "renesansno filozofijsko mišljenje u doktrinarnom kaosu jednog

enciklopedista” (str. 153-163); o *Frani Petriću* kao hrvatskom stjegonoši renesansnog neoplatonizma (str. 163-174).

Temeljna rasprava pitanja i nosivi raspravni problemi renesansno-filozofijskog propitivanja

Autor smatra da se renesansno filozofijsko mišljenje izdvaja iz povijesti filozofije svojim dosegnućem razine mišljenja, gdje se o svijetu i čovjeku počelo intenzivnije misliti iz sebe, što znači slobodno i otvoreno. “Renesansno filozofijsko *iz-sebe-misleće* mišljenje upravo je tim putem spoznajno revolucioniralo pojam i sliku čovjeka nasuprot dorenesansnom pojmovanju i pojmovnom profiliranju slike čovjeka i svijeta” (str. 174). U renesansi se ne događa samo zaokret od geocentrizma ka heliocentrizmu, nego i okretanje antropocentrizmu, što znači da problem čovjeka, uz problem spoznaje (i) prirode, postaje središnjim problemom filozofije renesanse. Autor ističe da je deifikacija renesansnog čovjeka krajnji i “najviši (čovjekov) cilj u spisima humanističko-renesansnih filozofa koji su svekolika umna pregnuća upravili ka postignuću tog cilja” (str. 192).

U daljnjoj razradi riječ je o idealnom tipu znanja renesansnog čovjeka u funkciji preobrazbe slike svijeta (str. 204-214; o *Novumu* i konceptu metode u “epohi eksperimenta” (str. 214-224); o matematičkom modalitetu predočavanja kao najsigurnijem modalitetu primaknuća istine (str. 224-241); o okultnim segmentima renesansnoga filozofijskog mišljenja (str. 242-276), te o renesansnom sinkretizmu kao instrumentumu unificumu filozofije renesanse (str. 276-286).

Je li renesansni filozofijski pluralizam ekstrahirao jednu, jednoznačnu, određenu, odredivu i(li) filozofiju uopće? Prema mišljenju autora pitanje o autentičnoj, jednoj i jednoznačnoj renesansnoj filozofiji ili filozofijama renesanse ne prestaje ni danas. Pristajući uz mišljenja mnogih autora, Čvrljak smatra da filozofija tog vremena nije bila monolitna, nego je više riječ o različitim strujanjima, tj. pluralizmu mišljenja unutar filozofije renesanse. Čvrsto utemeljenje ima mišljenje “da je razdoblje filozofije renesanse odminulo u znaku dominacije stvaralačkog duha optimizma. N. Machiavelli, T. Morus, Paracelsus, G. Bruno, T. Campanella, J. Böhme i dr. odvažni su pronositelji optimizma svoga doba” (str. 297-298). Iz toga je lako zaključiti da se filozofija renesanse pokazivala životvornom.

Drugi dio knjige nosi naslov *Hrvatska u europskoj i europska u hrvatskoj filozofiji renesanse*. Autor smatra da su dva temeljna pitanja na koja se treba dati odgovor: Imaju li i Hrvati svoje sudionike u europskim filozofskim zbivanjima kroz dva renesansna stoljeća? Ima li i Hrvatska svoje mjesto u filozofskom krugu europskih zemalja tog razdoblja? Odgovore Čvrljak traži u 1. poglavlju ovog dijela.

Zašto nas nema više na stranicama povijesti europske filozofije?

Činjenica je da je u starijim i novijim europskim povijesno-filozofskim priručnicima u 15. i 16. stoljeću jedva moguće, osim Frane Petrića, pročitati imena tolikih drugih hrvatskih filozofa iz tog vremena. Autor knjige smatra da je to zbog žive uključenosti hrvatskih renesansnih autora "u talijanski kulturno-filozofski život, a onda i zbog tijesnih doticaja s talijanskim humanistima i filozofima, te najzad zbog samih (najčešće talijaniziranih) oblika svojih imena, prezimena i etnonima, naše humaniste se nerijetko uzima za talijanske, mađarske i njemačke". (str. 315).

Naši programski zadatci u našim programskim protrepticima. Autor smatra da hrvatski filozofski istraživači radije ostaju na oranim i preoranim njivama europske filozofije, dok na zapuštenoj hrvatskoj filozofijskoj baštini rade samo malobrojni pregaoci. Upravo zbog toga autor ističe osobu Franje Markovića, koji je u svom govoru nastupajućeg rektora održanom 19. listopada 1881. godine pod naslovom *Filozofijske struke pisci hrvatskog roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.*, kako to smatra V. Filipović, ponudio dosad najopsežniji sintetički prikaz hrvatskih filozofa. Pri tome je pozvao hrvatsku filozofsku i nefilozofsku javnost da istražuje hrvatsku filozofsku baštinu i da otkriva i upoznaje što su hrvatski filozofi od 15. do 18. stoljeća oporučno ostavili svome narodu i čime su ga predstavili ondašnjoj Europi. Marković je svojim "povijesno-kulturnim prozivnikom" pozvao da se krene u vrijednosnu ocjenu naše filozofijske prošlosti. Autor govori o nacionalnoj duhovno-povijesnoj transverzali "na početku, u sredini i na kraju koje stoje F. Marković, A. Bazala i V. Filipović. Prvi je zacrtao, drugi razradio, a treći poradio na njezinoj provedbi u djelo" (str. 322). Razlog njihova angažmana plod je jasnog uočavanja "stvarne potrebe u istraživanju naše fundamentalne kulturne baštine".

U poglavlju pod naslovom *Predrenesansni filozofijski relikti u hrvatskome srednjovjekovlju* autor nastoji ući u trag filozofskim refleksijama u djelima dalmatinskih kroničara, historiografa i

povjesničara, kao što je npr. Marcelin Ilirik, koje su od prvorazredne važnosti za hrvatsku filozofsku baštinu. Veliku važnost daje autor osobi saksonskog benediktinca Gottschalka, koji je dovoljno dugo boravio na dvoru kneza Trpimira da se iscrpno mogla čuti njegova teološko-filozofska riječ. Nadalje, komentar Tome Akvinskoga Aristotelove *Etike* jedan je od filozofskih rukopisa među kodeksima Metropolitanske knjižnice u Zagrebu koji svjedoče da je već u 12. i 13. stoljeću u sjevernim hrvatskim gradovima filozofsko-znanstveni rad poprimio oblike koji su tipični za zapadnoeuropski srednji vijek. Osim spomenutog kodeksa, "hrvatska kulturno-znanstvena baština u posjedu je najstarijeg prijevoda jednog teksta Tome Akvinskoga na jedan živi europski jezik: hrvatski" (str. 339). Izvanrednu vrijednost za nas ima "zadarski" spis koji pripada Petru iz Trogira, napisan 1385. u Zadru, o pokusima engleskog franjevca, filozofa i polihistora R. Bacona, djelo Ivana Ravenjanina *Historia Ragusii*, koje se danas vodi kao filozofsko-povijesno djelo, kao i djelovanje Ivana Stojkovića kao hrvatskog predrenesansnog humanista u europskim predrenesansnim gibanjima.

U daljnjem tekstu autor obrađuje temu *Hrvatski renesansni filozofi: ravnopravni sudionici u filozofskom životu renesansne Europe*. Hrvatski renesansni filozofi uključuju se u duhovna i filozofska zbivanja na tlu cijele renesansne Europe. Pri tome se sve vrti oko proučavanja Aristotelova korpusa, što će uroditi kompendijima i komentarima Aristotelova, ali i Platonova filozofskog učenja. Mnogi naši studenti studiraju na talijanskim, francuskim, engleskim, njemačkim i drugim sveučilištima, na kojima su kasnije istaknuti profesori, tumači, prevoditelji i pisci, kao što su npr. Juraj Dragišić i Benedikt/Benko Benković. U sklopu hrvatskoga renesansno-filozof(ij)skog paneuropeizma autor kaže da "Marko Marulić danas važi za renesansnog kršćanskog latinista, polimata i poligrafa, poznatog diljem već onodobne 'učene Europe'" (str. 354). K tome, prijateljevanje hrvatskih humanista s europskim odražava visoko međusobno uvažavanje.

Hrvatsko-europski renesansni filozofi u palestrama polemičkih nadmetanja imali su, na neki način, za geslo "... krasna (je) moć nadmudrivanja". Mnogi hrvatski autori polemiziraju, brane svoja ili napadaju stajališta drugih autora. Među mnogima Čvrljak spominje J. Dragišića, Matiju Vlačića Ilirika, P. Skalića, G. N. Budislavića, J. Dubrovčanina, itd. Dakle, u redovima filozofskih renesansnih polemičara Europe bilo je i mnogo hrvatskih predstavnika.

Pri kraju knjige autor se vraća F. Markoviću, koji nas je, spomenom F. Petrića i R. Boškovića kao dvaju poglavitih uresa

koje je hrvatski narod dao povijesti filozofije, htio uvesti u izlaganje "imena manje slave iz mraka zaboravnosti" koji su možda "nezatni" za svjetsku, ali su važni za hrvatsku povijest filozofije. To su npr. Bendikt Benko Benković, Juraj Dragišić, Grgur Natalis Budislavić, Stjepan Nalješković, Klement Ranjina, Miho Monaldi, Nikola i Ambroz Gučetić, Antun Medo, Jeronim Križina Zadranin, Kristofor Niger, Nikola Statilić, Benedikt Kotruljević, Nikola Petrović, Frane Trakvil Andronik, itd.

Krešimir Čvrljak u svom djelu *Uvod u filozofiju renesanse* na minuciozni način predstavlja filozofiju renesanse 15. i 16. stoljeća, stoljeća previranja i traženja u kojima se dotadašnje veze kidaju, a oslobađaju se nove snage. Renesansnog čovjeka, s jedne strane, obuhvaća do opijenosti misao o beskonačnosti, gotovo božanstvu svemira, dok, s druge strane, on traži "čvrsto tlo pod nogama" u samom sebi i u samouvjerenosti sebe kao mislećeg subjekta, kako bi dobio sigurnu polazišnu točku filozofske spoznaje, čime se stvaraju preduvjeti za noviju filozofiju. No, bit će potrebno još mnogo vremena da se ove misli jasno filozofski formuliraju.

Poput A. Bazale, V. Filipovića, S. Zimmermanna i K. Krstića, i autor ove knjige dokazuje da je ozbiljno shvatio "povijesno-kulturni prozivnik" F. Markovića da se krene u otkrivanje i vrijednosnu ocjenu onoga što se naziva "Hrvatska filozofska baština". Ova knjiga, s jedne strane, nadomješta izostanak sustavnog prikaza postignuća mnogih naših renesansnih mislilaca, čije zemne ostatke čuva Europa, dok je u domovini po njima nataložen zaborav; s druge strane, ona je poticaj mnogim hrvatskim filozofskim istraživačima da "zaoru" zatravljenom pustopoljinom hrvatske filozofske baštine.

Ivan Kešina, Split

E-mail: ivan.kesina@kbf-st.hr

Proslavljena deseta obljetnica i dan Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Splitu

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu upriličio je u petak 15. svibnja 2009. proslavu Dana fakulteta i 10. obljetnice njegova postojanja. Program proslave započeo je euharistijskim slavljem u splitskoj katedrali svetoga Dujma, a nastavio se svečanom akademijom u Velikoj dvorani Nadbiskupskoga sjemeništa u Splitu gdje je pročitano izvješće o desetogodišnjem radu KBF-a, dodijeljene